

priopćenja

ANTUN KAČIĆ I NJEGOVO „BOGOSLOVJE DILOREDNO”

*U povodu 250. obljetnice prvog priručnika moralne teologije
na hrvatskom jeziku*

Dr Marijan Valković

Ove godine navršilo se 250 godina otkako je svjetlo dana ugledao prvi tiskani priručnik moralne teologije na hrvatskom jeziku: Anton Kadcich (Kačić, Kadčić, Cacich), *Theologia Moralis seu Manuductor Illyricus...alias Bogoslovje diloredno oliti Rukovod Slovinski na Poznanje Svetoga Reda, upravljén od Antona Kadčića, Biskupa Trogirskoga, za Korist i duhovni Napridak onih, koji hlepe biti zabiliženi svetim Pečatom: koji slušaju Svetu Ispovid: i koji Pastiruju Stadu Isukrstovu*, Bologna 1729.¹

Prije godinu dana bilo je dvjesta godina kako je splitski kanonik i upravitelj sjemeništa Anđeo Dalla Costa izdao svoj *Zakon Czarkovni* (Mleci 1778), prvi priručnik crkvenog prava na hrvatskom jeziku. Oba su djela pravi događaj u povijesti naše teološke literature, s velikim posljedicama za crkveni život, posebice na glagoljaškom području. Srećom, posljednjih godina imamo posebne studije i o jednom i o drugom djelu, pa nam je lakše odmjeriti značenje i domet tih djela.² Obje su studije primjer i poticaj za daljnje osvjetljavanje naše teološke baštine.

Ovom prigodom osvrnut ćemo se samo na Kačićevo *Bogoslovje diloredno*, više u jednom panoramskom pogledu negoli s nakanom posebnog istraživanja. Glede upotpunjenja upućujemo na Vulićevu studiju.

Da bismo pravilno ocijenili značenje Kačićeva priručnika, treba imati pred očima s jedne strane općecrkveni proces obnove što ga je započeo Tridentski crkveni sabor (1545–1563), a s druge strane našu hrvatsku glagoljašku tradiciju te njezine mogućnosti i potrebe nakon Tridentskog sabora.

TRIDENTSKI CRKVENI SABOR I MORALNA TEOLOGIJA

Svi se povjesničari moralne teologije slažu da je Tridentski crkveni sabor onaj koji je dao poticaj i inspiraciju za nov teološki pristup moralnoj dimenziji kršćan-

1 Ovdje i u cijelom ovom članku pravopis starijih tekstova je moderniziran.

2 VUČEMILO, STJEPAN BOŽO, *Anđeo Dalla Costa i njegov Zakon Czarkovni*, Zagreb 1972.

VULIĆ MIROSLAV, *Antun Kačić i njegovo „Bogoslovje diloredno”*, Rim 1974. Vulićev rad je disertacija prihvaćena na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1933. god. Bila je

skog života, konkretno za nastajanje i glavne obrise nove teološke discipline, koja će se otada nazivati „moralna teologija”. I raniji su teolozi obrađivali moralnu problematiku, i to vrlo opširno. Sv. Toma je cijeli drugi dio svoje *Teološke sume* posvetio moralnim pitanjima (Prima et Secunda Secundae), no uvijek u sklopu jedne i jedinstvene teologije. Sada će se razviti nova teološka disciplina, koja će u rasporu i obradi ići svojim putem. Udaljujući se od onoga što danas nazivamo dogmatikom i od Svetoga pisma, ona će se više osloniti na crkveno (i civilno) pravo i na zahtjeve pastoralnog djelovanja, pa ćemo dobiti tip moralne teologije koji će kao *Institutiones Morales* biti značajan za posttridentsko crkveno razdoblje skoro do naših dana.

Povjesničari se također slažu da su bitne dvije odredbe Tridentskog sabora, koje će utjecati na budući razvoj moralne teologije. Prije svega, Sabor je odredio da svaki biskup mora ustanoviti „sjemenište” za odgoj i naobrazbu pastoralnog svećenstva (*Dei ministrorum perpetuum seminarium*, sess. XXIII c. 18 De ref.). Drugo, u općoj reformi Crkve Sabor je veoma naglasio pastirsko djelovanje u vezi sa sakramentom pokore (sess. XIV De paenit. et unct. extr.; usp. DS 1667 sl.).

U srednjem vijeku postojala su glasovita sveučilišta, ali ona su odgajala teologe a ne pastoralno svećenstvo. Lateranski sabori (III. i IV.) odredili su nešto za odgoj pastoralnog svećenstva pri katedralnim i metropolitanskim crkvama, ali to je bilo premalo. Ustanova sjemeništa nametnut će potrebu novog žanra teološke literature namijenjene pastoralnom svećenstvu. Moralna će teologija tako poprimiti pretežno „kleričke” oznake, ona će biti domena svećenika, i to velikim dijelom s obzirom na valjano vršenje sakramenta pokore (a ne za „svećenike i laike”, kako će to neki početi zahtijevati u 19. stoljeću).

Trebat će nekoliko desetljeća da se jasnije uoče narav i obrisi nove teološke discipline i da nastanu prvi priručnici. Glavnu i vodeću ulogu u nastajanju te nove teološke discipline ima mladi isusovački red, koji se sa svom energijom predao službi crkvene obnove. Potkraj 16. stoljeća on će izraditi svoj *Ratio studiorum* (1586. god.; dotjerano izdanje 1591.; definitivno izdanje 1599.; sljedeće važnije promjene bit će tek 1832. god.). Veoma je važno da taj *Ratio studiorum* predviđa dva stupnja teološke naobrazbe: „cursus major” za one sposobnije koji uče filozofiju i teologiju i „cursus minor” za svećenike pastoralnog tipa čija će glavna teološka naobrazba biti „casus conscientiae”. Ovi posljednji neće učiti ni filozofiju ni teologiju nego će pored „slučajeva savjesti” primiti elemente humanističke naobrazbe. U „cursus minor” studij je trajao dvije godine ako su bila predviđena dva profesora. Ako je bio samo jedan, onda tri godine. Obradivala se ova građa: sakramenti, cenzure, staleške dužnosti, Božje i crkvene zapovijedi. Izostavljalo se ono što je bilo više teoretske naravi i što nije neposredno utjecalo na pastirsku i ispovjedničku službu svećenika.³

Unutar isusovačkog reda živo se raspravljalo o ovoj tematici, sve dok se nije odredio predmet „moralne teologije” i tako stvorili uvjeti za izradu novih priruč-

---

priredena za tisak već 1940. god., ali zbog ratnih i poratnih prilika objavljena je mnogo kasnije. Unatoč odužem vremenskom razmaku ona je vrijedan i nezaobilazan prilog upoznavanju Antuna Kačića i njegova djela.

3 THEINER, JOHANN, *Die Entwicklung der Moralthologie zur eigenständigen Disziplin*, Regensburg 1970.

nika. „Slučajevi savjesti” predavali su se i u „cursus major”, ali to je bilo na višoj razini negoli u nižem kursu pa se tražio i nov naziv. „Sat rođenja” moralne teologije bio je „kad je ustanovljena katedra za slučajeve savjesti u spomenutom kursu. To se dogodilo svakako već u godinama 1586–1591, ako ne i ranije. Sad je bilo lako da se u ‘cursus major’ umjesto o ‘casus conscientiae’ govori o ‘Theologia moralis’, da se ne bi imalo ništa zajedničko s kazistima. Tek što su moralno-teološka pitanja u ‘cursus major’ prikazana odvojeno, mogla je svakako biti napisana i ‘Summa theologiae moralis’ ”.⁴

Kao prvo teološko djelo takve vrste obično se navodi Juan Azor, *Institutiones morales*, 3 sv., Rim 1600–1611.⁵ Stoga se i godina 1600. uzima kao *početak moralne teologije kao samostalne teološke discipline*. Strogo govoreći, čini se da taj datum treba pomaknuti malo ranije. Trebalo bi početi s portugalskim isusovcem H. Henriquezom, koji je već 1591. izdao u Salamanki djelo *Theologiae moralis summa, tribus tomis comprehensa*.⁶ No okruglo govoreći, prijelaz iz 16. u 17. stoljeće može se uzeti kao vrijeme kad se moralna teologija odvojila od korpusa ostalih teoloških disciplina. Ona će sa sobom ponijeti i važne elemente onoga što će se dvjesto godina kasnije ponovno odvojiti i na temelju Rautenstrauchove reforme teološkog studija u Beču 1774. god. iskristalizirati kao daljnja diferencijacija teološke znanosti: kao „pastoralna teologija” ili „pastirsko bogoslovlje”.

S obzirom na moralno-pastoralnu formaciju svećenstva od velikog će značenja biti i „katekizmi” koji nastaju u 16. stoljeću. Luther izdaje svoj katekizam 1529. godine, ali odmah idućih godina imamo niz katoličkih katekizama, osobito u Njemačkoj. Od posebnog će značenja biti Kanizijevi katekizmi (veliki, mali i srednji) te Bellarminov (veliki i mali). Po odredbi Tridentskog sabora izići će 1566. god. veliki *Rimski katekizam (Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos)*. Ovi će katekizmi imati velikih zasluga u podizanju vjerskog znanja pastoralnog svećenstva. Vrlo često oni će biti – ne samo u našim glagoljaškim krajevima – glavni teološki priručnici za pastoralno svećenstvo.

GLAGOLJAŠKA POZADINA

Prvi hrvatski priručnik moralne teologije (u postridentskom smislu riječi) nastaje također na pozadini naše glagoljaške tradicije. Radi kulturne i jezične specifičnosti, osobito u liturgiji, naše se glagoljaško pastoralno svećenstvo moralo osloniti na onu vrstu teološke literature koja je bila pisana na narodnom domaćem jeziku, koristeći sve mogućnosti pisane riječi (glagoljica, latinica, bosančica i ćirilica). Kasna srednjovjekovna literatura u Evropi općenito obiluje moralnim temama, u skladu s tadašnjim moralizatorskim mentalitetom. Propovjednička, asketska i moralna literatura veoma je obilna, pa će to utjecati i na našu glagoljašku pozadinu, osobito preko Italije. Razne „sume za ispovjednike”, „zrcala savjesti” i moralne pouke od-

4 THEINER, n. dj., str. 256.

5 Na primjer HÄRING B., *Kristov zakon*, sv. I, Zagreb 1973, str. 40; ANGELINI G.-VAL-
SECCHI A., *Disegno storico della teologia morale*, Bologna 1972, str. 114.

6 THEINER, n. dj., str. 253–267.

govarat će i našoj glagoljaškoj kulturnoj sredini, pa će se, uz domaća djela, rado pozitati za latinskim ili talijanskim uzorima (Cvet vsake mudrosti, Zerkalo, Kvadriga itd.). Posebnu će važnost imati pučki moralno-pastoralni spisi sv. Antonina, dominikanca i nadbiskupa u Firenzi (1389–1459; *Antoninus consiliorum*), prevedenog i kod nas (*Antonin*). U brojnim zbornicima (Milčetićev, Dminićev, Grdovićev...) nalazi se sadržaj velikim dijelom moralne naravi.

Šesnaesto stoljeće bit će veoma bogato ovakvom literaturom, dijelom izvornom a dijelom prevedenom. Izum tiska snažno će pridonijeti tom bujanju. Sjetimo se samo bogatoga duhovno-moralnog opusa Marka Marulića.⁷

Za naše glagoljaše bit će od velike koristi prijevodi novih katekizama. Šime Budinić prevest će i izdati 1583. u Rimu veliki Kanizijev katekizam (na latinici i ćirilici), a pripremit će i glagoljski prijevod velikog *Rimskog katekizma*, koji na žalost nije objavljen. On će ujedno u Rimu izdati djelo *Ispravnik za erej, ispovidnici i pokornici*, prijevod djela što ga je po nalogu sv. Ignacija napisao Juan de Polanco. Bellarminov katekizam prevest će Ivan Tomko Mrnavić (Rim 1627). U Rimu su osobito preporučivali ovaj katekizam, pa će on biti veoma raširen među našim glagoljašima.

No, nova situacija u Crkvi nakon Tridentskog sabora tražit će novu i „znanstveniju” moralno-pastoralnu literaturu, prilagodenu novom stilu obrazovanja pastoralnog svećenstva. Što se tiče „latinskog” pastoralnog svećenstva, stvar će biti lakša. Nastajali su novi priručnici moralnog bogoslovlja, prilagođeni zahtjevima škole. Posebnu će sreću imati djelo *Medulla theologiae moralis* koje je napisao H. Busenbaum (Munster 1645 ili 1646). U nešto više od stotinu godina ono će doživjeti preko dvjesto izdanja. Nastajala su i sjemeništa. Zagrebačko sjemenište reformirano je u duhu Tridentskog sabora negdje oko 1576, a dalmatinski su biskupi na svom sastanku u Zadru 1579. odlučili osnovati sjemenište.⁸ U Splitu je osnovano takvo sjemenište 1581, ali je zatvoreno već 1594, da bi ponovno bilo otvoreno 1700. godine. No sve će to biti premalo, to više što je u vidu bilo prvenstveno „latinsko” pastoralno svećenstvo. Mnogi će naši svećenički pripravnici i mladi svećenici studirati u inozemstvu. Nastat će „ilirski” kolegiji u Rimu, Bologni, Loretu i Beču. U vezi s Antunom Kačićem potrebno je posebice spomenuti ilirski kolegij u Fermu u Italiji, koji je za pape Aleksandra VII. (1665–1667) osnovala rimska Propaganda da bi priskočila u pomoć Crkvi na Balkanu, ugroženoj od Turaka. Antun Kačić je 4 godine studirao u tom zavodu, a onda je studij nastavio u Propagandinu kolegiju u Rimu. No, glagoljaško pastoralno svećenstvo trebat će čekati skoro do sredine 18. stoljeća da nastane i prvo teološko djelo novog tipa kao i da nastanu nova sjemeništa. Što se tiče sjemeništa, za hrvatsko pastoralno svećenstvo osobite zasluge ima zadarski nadbiskup Vicko Zmajević (1713–1745). Čim je postao

7 Usp. POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI, knjiga 2, HERCIGONJA E., *Srednjovjekovna književnost*, Zagreb 1975; knjiga 3, FRANIČEVIĆ M.-SVELEC F.-BOGIŠIĆ R., *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Zagreb 1974.

8 BUTURAC J.-IVANDIJA A., *Povijest katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973, str. 180, 202.

U Zadru je već 1570. nadbiskup Bernardo Florio osnovao sjemenište, ali ono je bilo namijenjeno gradskim plemićkim sinovima, svećenicima „latinašima”, koji su djelovali u gradskim župama (Šutrin R., *Zadarsko sjemenište „Zmajević”*, u Danica 1979, str. 161).

zadarskim nadbiskupom, trudio se da osnuje glagoljaško sjemenište koje je otvorio tek njegov nasljednik Matej Karaman 1648. godine. Dvije godine kasnije (1950) osnovat će i splitski nadbiskup Pacifik Bizza glagoljaško sjemenište u bivšem franjevačkom gostinju u Priku kod Omiša. U tim novoosnovanim glagoljaškim sjemeništima Kačićevo djelo bit će glavni teološki priručnik.

ANTUN KAČIĆ I NJEGOVO DJELO

Antun Kačić rodio se u Makarskoj 1686. godine. Kako već spomenusmo, teologiju je studirao najprije u ilirskom zavodu u Fermu, a onda na Propagandinu kolegiju u Rimu, gdje je 1711. doktorirao iz filozofije i teologije. Vrativši se u domovinu, bio kanonik u Makarskoj i „arhidakon” u Zadru – gdje je bio desna ruka nadbiskupa Zmajevića – a onda postaje biskupom u Trogiru (1722–1730). Nakon toga postaje splitskim nadbiskupom i kao takav umire 1745.

Kao trogirski biskup izdao je 1729. svoje važno djelo *Bogoslovje diloredno*. Imao je pred očima konkretne potrebe našeg hrvatskog pastoralnog svećenstva, koje i uz najbolju volju nije imalo mogućnosti da upotpuni svoje teološko i pastoralno znanje. On piše za „Carkvenjaka Slovinjanina” koji se često tužio i ispričavao da nema potrebnih pomagala. „Nemožeš se već” ogovarati, da nisi imao načina, za moći naučiti potribna tvomu Poslu, toliko Božanstvenomu” (Predgovor).

Kačić svoje djelo u latinskom predgovoru posvećuje papi Benediktu XIII. (1724–1730), koji je potjecao iz rimske plemićke obitelji Orsini. Ta je posveta bila vrlo zgodna, jer prvi je poznati trogirski biskup sv. Ivan Ursin (Orsini, 1063–1111) potjecao iz iste obitelji.

U samoj materijalnoj podjeli djelo se sastoji od dva dijela, od kojih se svaki dijeli na veće odsjeke („prigovaranja”), a svaki odsjek na „iziskovanja” (quaestio), a ova opet na „poglavlja” (caput).

Prvo „prigovaranje” prvog dijela počinje cijelu tematiku raspravljanjem „Varhu Reda”. Polazeći od konkretne nakane da djelo bude za svećenstvo u pastoralnom radu, Kačić počinje sa sakramentom reda. Upada u oči da već drugo „iziskovanje” tog prvog „prigovaranja” raspravlja „ob zavezah carkvenih” (de censuris). Posttridentska moralna teologija, jako prožeta pravnim elementima, davala je mnogo prostora obrađivanju crkvenih kazni. Drugo „prigovaranje” govori ob svetih Sakramentah”, i to najprije općenito (Izisk. I), zatim o krstu (Izisk. II), potvrdi (Izisk. III), euharistiji (Izisk. IV) te „od napokojnega Pomazanja”.

Drugi dio obrađuje samo dva sakramenta, ali ona su najopširnije obrađena. Prvo „prigovaranje” je „Varhu Sakramenta Pokore oliti Ispovidi” (5 „iziskovanja” i „nadometak”). Drugo „iziskovanje” je „Varh Sakramenta od Ženidbe” (5 „iziskovanja”). Na kraju cijelog djela imamo „Ispovist od Svete Vire” Tridentskog sabora.

Kačić je dakle uzeo sakramentalnu podlogu u raspoređu i obradi svog priručnika moralne teologije. Nema dakle dijelova ni „De principiis” ni „De praeceptis”, iako imamo i elemente i jednoga i drugoga, ali sve gledano kroz prizmu svećeničke djelatnosti u slavljenju sakramenata (već prema stanju ondašnje sakramentologi-

je). U djelu autor izostavlja sva suptilna pitanja koja su bez većih pastoralnih posljedica. Tako on i ne spominje oštru borbu tadašnjih moralista podijeljenih u rigoriste, laksiste, probabiliste, probabilioriste itd., iako daje do znanja da poznaje problem. Stoga on preporučuje ispovjedniku da ide srednjim putem: „Ovo ti spominjem, ako si Ispovjednik, da se nepokažeš tvomu Pokorniku ni mnogo prostran, ni mnogo tisan; jeremu s' parvim otvaraš jaz pakleni; a s' drugim zatvaraš Raj nebeski” (predgovor). Quoad rem, dakle, Kačić uzima u obzir tadašnja strujanja u moralnoj teologiji, ali ih ne zaoštrava u problemskom i teoretskom smislu, jer bi to doista bilo iznad glava našeg pastoralnog svećenstva i bez neke koristi. U spornim pitanjima on navodi razloge teologa pro et contra te se odlučuje prema savjesti i pastoralnoj razboritosti, a negdje tu slobodu prepušta i pojedinom svećeniku.

Kačićev je priručnik interesantan jer se razlikuje i od onih standardnih priručnika tipa *Institutiones morales* i od strogo kazuističkih priručnika. Ponegdje prodire prilično pojmova i podjela koje su bile raširene u ostalim priručnicima, pa nam se čini da smo u toku tadašnjih diskusija (npr. kad je riječ o milosti ili o učinima misne Žrtve). Stoga je autor prisiljen stvarati hrvatsku teološku terminologiju. Veoma je interesantan baš njegov pokušaj da stvori hrvatsku teološku terminologiju, iako mu nije u prvom planu ona, nego razumijevanje same stvari. „Saviše te opomenujem, da ja nisam imao misli naučit te besiditi slovinski; nego kako se imaš podnositi u tvomu Poslu Božanstvenomu. Cića toga ako se namiriš na koju rič slovinsku, koja ti nije ugodna, Ti za se izmisli, ili najdi drugu priličniju: za me je dosti, da si me razumio. Ali te nebi hotio, da se gubiš među suhim ričima: želim te Dilovnikom, a ne Govoriteljem” (predgovor).

U marginalnim bilješkama Kačić navodi i svoje izvore: velike crkvene oce kao Augustina, Jeronima i Ambrozija, no osobito „andelskoga” Tomu i „pritankoga” Skota kao i Bonaventuru, uz ostale (uključujući također i sv. Antonina). No, ono što će biti od posebnog značenja jesu dekreti Tridentskog sabora i *Rimski katekizam*. Ali i suvremeni autori bit će od velikog značenja, većeg nego bi se na prvi pogled reklo. On ih doduše ne citira često, ali ih marljivo koristi, nekad doslovno prevodeći, drugi put parafrazirajući ili preskačući neke odlomke. Vulić to u svojoj studiji dokazuje uspoređujući neke Kačićeve tekstove s onima kod moralista kao što su Claude La Croix, P. Sporer, P. Laymann i T. Tamburini. Vulić dolazi do zaključka:

„Na kraju, poslije uspoređivanja, kad vidimo, da se je Kačić tako slobodno poslužio ondašnjim vrsnim manualima, a da to veoma rijetko ili nikako ne kaže, veoma sam sklon zaključiti, da je on u puno slučajeva, ako ne možda vazda, svoje izvore, što ih citira, jednostavno uzeo iz ovih manuala. Posebno bi se to moglo kazati za navode svetih otaca, odredaba kongregacija i papa, do kojih se nije moglo onda lako doći. Svakako mislim, da je najveća zasluga autorova i snaga njegova priručnika, što je znao vješto se poslužiti dobrim moralistima svoga vremena, sabrati dobru moralnu nauku, primijeniti je našim potrebama, zadahnuti je svojim duhom i uplesti u nju asketski i pastoralni elemenat. On je iz svega ovoga stvorio za one prilike jedinstveno djelo, koje se željno iščekivalo u ono vrijeme”.⁹

⁹ VULIĆ, n. dj., str. 110–111.

To je svakako šteta za Kačićevu znanstvenost u strogom smislu riječi, ali ako imamo na pameti Kačićev cilj i postignute rezultate, a i prilično slobodnu i široku metodu rada i kod drugih autora, tada nema razloga da budemo prestrogi, pogotovo ako gledamo iz naše hrvatske teološke perspektive.

KAČIČEV UTJECAJ

U našoj „slovinskoj“ i glagoljaškoj sredini Kačićev priručnik bit će osnovni tekst. Kad je zadarski nadbiskup Ivan Karsana 1977. god. dopunio i preuredio pravila i nastavu u zadarskom sjemeništu, propisao je da svaki đak ima donijeti u sjemenište „...Teologiju Kadčića, Brevial, i ako se može Misal, Nauk kršćanski...“.¹⁰ Nadalje se u tom pravilniku kaže: „Pokle zvonila jutarnja imaju pojti svi zajedno slišati Svetu Misu u Carkvi Prvostolnoj. Pokle su ručali povratit će se istanovice u učionicu, onda će se pripraviti i počekati dokle dojde Meštar, koj, po ure pokle su slišali Misu, ima biti u učionici, u kojoj ima in tumačiti Theologiju Kadčića, i druge stvari na oni način, koj njemu bude naredjen od Prisvitloga Gospodina Nadbiskupa“.¹¹ Kačić je dakle bio jednostavno Učitelj, Magister!

I splitski nadbiskup Bizza propisao je Kačićev priručnik kao tekst teologije za sjemenište u Priku: „...explicari jussit Summam Theologiae moralis, quam eius decessor Antonius Kadcich Illyrico sermone confecerat, typisque edendam curaverat...“.¹²

Prigodom vizitacija župnici su izjavljivali da čitaju *Kačića* ili *Teologiju*: „Leggo libri spirituali e la Teologia“; „Faccio l'orazione mentale e leggo libri spirituali et il Cacih“ (tako je zapisao vizitator Dinarić za neke poljičke župnike 1762. god.).¹³

Shvatljivo je da se Kačićeva moralka brzo rasprodala te je nastala potreba za ponovnim izdanjem. Do novog izdanja u cjelini nije nikada došlo, ali je franjevac Jozo Banovac već 1764. izdao u Anconi djelo *Izpitivanja svarhu sveti redovah* u kojem je pretiskao prvi odsjek prvog dijela Kačićeve knjige te izričito kaže da je sve izvadeno „onako kako se nahodi u Bogoslovnici prisvitloga i pripoštovanoga gospodina arcibiskupa Kadčića, velikoga naučitelja u Carkvi Božjoj, a slava i dika naše Dalmacie“.¹⁴

Fra Mijo Dragičević u svojoj knjižici o svetim redovima *Ispitanje svrhu sveti redova* (Mleci 1779) također preuzima neke traktate iz Kačićeva djela, ali ih prilično preinačuje, no više tehnički i terminološki.¹⁵

Koliko je Kačić utjecao na pisce moralno-pastoralnih djela u 18. stoljeću, još nije posve jasno. Vulić smatra da ima nekih indicija glede Ivana Josipa Pavlovića

10 VULIĆ (navodeći Jelića), n. dj., str. 113.

11 VULIĆ, n. dj., str. 113–114.

12 FARLATI D., *Illyricum Sacrum III*, 563 sl., kod VULIĆA, n. dj., str. 116.

13 VULIĆ, n. dj., str. 119.

14 VULIĆ, n. dj., str. 126.

15 VULIĆ, n. dj., str. 126–128.

Lučića (*Doctrina christiana*, Mleci 1792). i spomenutog Joze Banovca (*Razgovori duhovnih pastira*, Mleci 1763), ali radi se samo o vjerojatnosti. Taj bi utjecaj trebalo svestranije ispitati.

No najdublji i najtrajniji Kačićev utjecaj bio je kod samog pastoralnog svećenstva, kod „Čarkvenjaka Slovinjanina”, koji je u Kačićevu priručniku nalazio željevu i potrebnu pomoć.

ZAKLJUČAK

Antun Kačić dao je u 18. stoljeću ono što je bilo prijeko potrebno pastoralnom svećenstvu, osobito u dalmatinskim krajevima. No, posljedice će biti mnogo šire. On je pridonio tome da se naše glagoljaško svećenstvo bolje upozna s teološkim tokovima u tadašnjoj moralnoj i pastoralnoj teologiji te se tako podigla opća razina obrazovanja. U cijelom postridentskom razdoblju priručnici su bili od temeljne važnosti u obrazovanju pastoralnog svećenstva. Razvila se jedna „školska teologija” koja je imala svojih velikih nedostataka, ali i svojih prednosti, osobito u formalnom i metodičkom pogledu.

U Kačićevo vrijeme problem je bio goruć za svećenstvo glagoljaškog tipa, pa je u toj sredini i nastao prvi priručnik moralne teologije. U drugim našim sredinama mogli su lakše koristiti latinske priručnike, koji su se zatim u 19. stoljeću proširili na cijelo naše crkveno područje. I nakon Kačića bit će pisaca koji će obrađivati moralne teme – doduše ne baš mnogo u onako sistematskom pogledu – ali i najnoviji i jedini moderni priručnik cjelokupne moralne teologije na hrvatskom jeziku, veliko djelo A. Živkovića u tri sveska *Katoličko moralno bogoslovlje* (Zagreb 1938–1946), još će uvijek biti samo dodatno pomagalo, jer je i za slušače moralne teologije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu za vrijeme prof. doktora Andrije Živkovića „Liber textus” bio Noldinova *Summa theologiae moralis*. Noldinov ili slični priručnici (Prummer, Genicot-Salsmans i drugi) bit će službeni tekstovi i na drugim našim teološkim učilištima.

Živkovićev nasljednik na katedri moralne teologije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu dr Jordan Kuničić O.P. piše svoja skripta moralne teologije na hrvatskom jeziku. Razlog je bio u tome što je on htio drukčiju moralnu teologiju, više tomističku, pa je u tom smjeru priređivao svoja skripta, ali i u tome što su novije generacije studenata slabo vladale latinskim jezikom. Ovaj posljednji razlog postao je sve jači posljednjih godina, kad se više i ne pomišlja da bi naši studenti mogli normalno koristiti latinske priručnike. Tako se stvorila situacija da smo svi pomalo postali „glagoljaši”, pa nam je poraditi na priručnicima i pomagalima na hrvatskom jeziku. Znakovito je da je latinski jezik izgubio svoj značaj jedinog ili glavnog teološkog jezika i na samim rimskim učilištima.

Kačić nam je na ovom putu dalek primjer. No ipak valja imati na pameti da se današnja teološka situacija veoma razlikuje od one u Kačićevo vrijeme. Mi se s pravom tužimo da nema dovoljno teoloških priručnika na hrvatskom jeziku. Kao razloge češće navodimo poslijeratni zastoj i činjenicu da smo mali narod s malo stručnjaka i znanstvenih institucija. No, ako pogledamo i veće narode, vi-

dimo da se i oni muče sa sličnim problemima. Kao da je nestalo vrijeme trajnijih i „standardnih” priručnika. Na području moralne teologije imamo posljednjih desetljeća – kao i u teologiji općenito – pravu eksploziju novih pristupa, ne samo u pojedinim pitanjima nego i u općoj postavi. Teološki pluralizam, uvijek prisutan u Crkvi, danas je poprimio široke razmjere. Mnogo je toga još do kraja neprovjereno i nestaloženo, pa je teško naći sigurnije i jasnije obrise. Uz to, treba trajne obnove, kao posljedica opće „znanstvene revolucije”, kao da nameće drugi stil rada i drukčije metode i priručnike: više u smislu razvijanja sposobnosti i otvaranja horizonata negoli pružanja zaokruženog znanja koje bi služilo kao „vademezum” kroz život, iako i ovaj vid ima stanovitu važnost. U formaciji današnjeg svećenika sve više mjesta trebaju imati studije, časopisi, leksikoni, seminarski radovi itd., iako su i nadalje potrebna pomagala školskog tipa, osobito za početnike.

Tako Antun Kačić ostaje primjer teologa koji je dobro shvatio potrebe pastoralnog svećenstva svog kraja i svog vremena, ali koji ima i trajniju vrijednost. Ne toliko u pojedinim konkretnim rješenjima, od kojih su mnoga vremenski uvjetovana, nego u onom općem stavu da teologija bude pastoralno „angažirana”, znanstvena, ali ujedno i prilagođena potrebama konkretnih ljudi, da zna prepoznati prave „znakove vremena”, kako bi to rekao papa Ivan XXIII. i s njim Drugi vatikanski sabor, a kako to konačno želi i samo Evanđelje.